

Avrupa Komşuluk Politikasının Türkiye Dış Ticaret Perspektifleri Bağlamında Bir Değerlendirmesi

Elif Uçkan Dağdemir*

1. Giriş

1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihlerinde Avrupa Birliği (AB) sadece yeni üyeler değil, bu genişlemelerin beraberinde getirdiği yeni komşular da kazanmıştır. Bu ülkelerin coğrafi yakınlığından dolayı AB'nin çok kısa bir süre içinde politik istikrar ve istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturmaya gerekmiştir. AB derhal harekete geçti ve politik diyalogdan ekonomik entegrasyona kadar çeşitli alanlarda yakın işbirliği sunarak AB'nin eski ve yeni komşularıyla olan ilişkilerini düzenlemek ve genişletilmiş AB'nin bir dostlar halkası¹ (ring of friends) tarafından çevrelenmesini garanti altına almak için 'Avrupa Komşuluk Politikası (AKP-ENP)' adında yeni bir politikayı gündeme getirmiştir.

Türkiye halen tam üyelik adaylık sürecinde olduğu için AKP-ENP'ye üye ülke olarak katılmasa da Gümrük Birliği'nin getirdiği yükümlülüklerden dolayı AKP-ENP'nin dış ticaret düzenlemelerini kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Bu çalışmada Türkiye'nin AKP-ENP üyeleriyle olan dış ticareti sözleşme yükümlülükleri bağlamında incelenmekte ve seçilen bazı ekonomik göstergelere başvurarak gelecek ticaret perspektifleri değerlendirilmektedir. Dış ticaret ilişkilerini güçlendirmek ve AKP-ENP üyeleriyle olan ticaret hacmini artırmak üzere geliştirilen girişimler Türkiye'nin dış ticaret öncelikleri olarak belirlenmiştir.

2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Genel Görünümü

1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihlerinde Avrupa Birliği sadece yeni üyeler değil, Merkez Avrupa, Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkeleri genişlemelerinin beraberinde getirdiği yeni komşular da kazanmıştır. Bu ülkelerin coğrafi yakınlığından dolayı AB'nin çok kısa bir süre içinde

politik istikrar ve istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturması gerekiyordu. Bu nedenle, yeni komşularına, onlardan istikrarsızlık ithal etme riskiyle karşı karşıya kalabileceği için istikrar ihraç etmesi gerekmiştir². Öte yandan, yeni komşuların politik ve ekonomik karakteristiklerindeki farklılıklar nedeniyle bu ülkelere yönelik yeni bir politikanın özellikleri oldukça belirsiz ancak farklılıklarında dolayı herkese uyan, tek bir politikanın yetersiz olduğu fikriyle derhal harekete geçen AB, politik diyalogdan ekonomik entegrasyona kadar çeşitli alanlarda yakın işbirliği sunarak AB'nin eski ve yeni komşularıyla olan ilişkilerini düzenlemek ve genişletilmiş AB'nin bir dostlar halkası tarafından çevrelenmesini garanti altına almak için 'Avrupa Komşuluk Politikası (AKP-ENP)' adında yeni bir politikayı gündeme getirmiştir. 11 Mart 2003'te yeni ülkelerin katılım onaylama süreci devam ederken Avrupa Komisyonu Daha Geniş Avrupa Komşuluğu: Doğu ve Güneydeki Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Bir Çerçeve adlı bir İletişim raporu hazırlamış ve böylece AKP-ENP'nin temel prensiplerini belirlemiştir³. 16-17 Ekim 2003'te Avrupa Konseyi AKP-ENP girişimini onaylamış ve bir finansal enstrümanı da dahil eden kapsamlı, dengeli ve orantılı bir yaklaşım oluşturulması görüşüyle geliştirilmesi için Avrupa Komisyonu'nu teşvik etmiştir⁴. Ardından, genişlemeden resmi olarak sorumlu olan AB Komisyon Üyesi Günter Verheugen 19 Mart 2004 tarihinde AKP-ENP Strateji Belgesi'ni tanıtmış ve böylece, ilişkiler için yeni bir çerçeve oluşturularak ve komşu ülkeler için finansa destek konusu düzenlenmiştir⁵.

AB AKP-ENP ile yeni komşularına ne önermektedir? Bu soruya verilecek yanıt AKP-ENP'nin parlak fırsatlar ve özelliklerle süslenmiş nadir bir girişim mi yoksa kendinden önceki çalışmalara benzeyen iddiasız bir strateji mi olduğunu ortaya koyacaktır. Temelde AKP-ENP üç ana beklentisi olan bir girişimdir. Bunlardan ilki genişletilmiş AB'yi Rusya'dan Karadeniz'e ve Akdeniz'in güneyine Romano Prodi'nin isimlendirdiği⁶ şekilde bir 'dostlar halkası' ile çevrelemek, böylece AB'nin değerlerini paylaşmak ve AB ile uyumlu olan dış politikalar ve güvenlik politikaları oluşturmaktır.

İkinci olarak, bir dostlar halkası oluşturmak için AKP-ENP komşu ülkelerin bazı AB politikalarına ve programlarına katılmasına izin verecek ve nihai olarak da komşu ülkelere Avrupa Tek Pazar'ına katılmayı önerecektir. Bu bağlamda AKP-ENP, Avrupa Serbest Ticaret Birliği

Tablo 1: AKP-ENP Ülkeleri ve AB Arasındaki İlişkilerin Akdi Temeli

Ülke	Anlaşma ve Tarih
Cezayir	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Eylül 2005'ten bu yana yürürlüktedir
Ermenistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
Azerbaycan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
Beyaz Rusya	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Mart 1995'te imzalanmıştır*
Mısır	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Haziran 2004'ten bu yana yürürlüktedir
Gürcistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
İsrail	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Haziran 2000'den bu yana yürürlüktedir
Ürdün	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mayıs 2002'den bu yana yürürlüktedir
Lübnan	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Nisan 2002'de imzalanmıştır**
Libya	Akdi bağlantı yoktur
Moldova	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Haziran 1998'den bu yana yürürlüktedir
Fas	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mart 2000'den bu yana yürürlüktedir
Filistin	Geçici Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Temmuz 1997'den bu yana yürürlüktedir
Suriye	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Ekim 2004'te imzalanmıştır
Tunus	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mart 1998'den bu yana yürürlüktedir
Ukrayna	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Mart 1998'den bu yana yürürlüktedir

* Beyaz Rusya'da demokratik ortamın eksikliğinden dolayı Anlaşma'nın sonlandırılması ve onaması 1997 yılına kadar dondurulmuştur.

** Anlaşmanın tamamı henüz yürürlüğe girmemiş olsa da ticaretle ilgili bölümleri Mart 2003'te aktive edilmiştir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

(EFTA) genişlemesiyle kurulan Avrupa Ekonomik Alanı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bu süreç Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin geçiş ve tam üyelik süreçlerinde denemiş ve ciddi faydalar sağlamıştır. AB regülasyonları ve standartlarının yakınlaştırılmasının en büyük katkısı Avrupa Tek Pazarı'na imtiyazlı giriş olanağıyla cazip hale gelen doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur⁷.

Üçüncü olarak, bu girişim AKP-ENP ülkelerinin AB'ye tam üyeliğinin öngörülmediği örtülü bir bildirim niteliğindedir. Esasen, AKP-ENP AB üyeliğine bir alternatif olarak oluşturulmuş ve komşu ülkelerdeki bir dizi politik, ekonomik ve güvenlikle-İlgili reformun desteklenmesine dayanan ayrıcalıklı bir ilişki olarak ifade edilmektedir. Bu nokta, temel olarak, AKP-ENP ile Avrupa Ekonomik Alanı ve Orta ve Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine uygulanan politika arasındaki önemli farkı ortaya koymaktadır. Bu fark, AB'nin sınırlarına veya yeni üyeleri dahil etme kapasitesine ilişkin soruların cevabı olarak değerlendirilebilir.

Nitekim AB, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği ile Doğu Bloğunun yıkılmasından bu yana sınırlarının nerede çizilmesi gerektiği gibi önemli bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Aslında bu önemli sorunun cevabı Roma Antlaşması'nda bulunabilir. Antlaşmanın 237. maddesine göre her Avrupa ülkesinin AB üyeliğine başvurma hakkı vardır. Ancak bu maddenin en çarpıcı noktası 'Kim Avrupalıdır?' sorusunun cevabında saklıdır.

Yeni komşulara uygulanacak politikanın türü ve içeriğini belirlemek AB için son derece önemli bir karar olmuştur. Ülkelerin çeşitliliğinden dolayı 'herkese uyabilecek tek bir politikanın' yetersizliklerini göz önünde bulunduran AB, katılımcı ülkelere yönelik *à la carte* bir AKP-ENP oluşturmuştur. AKP-ENP'nin temel aracı Avrupa Komisyonu ve katılımcı ülkeler tarafından hazırlanan Eylem Planları'dır. Bu planlar uzatılabilir beş yıllık bir dönemi kapsamaktadır ve mevcut sözleşme bağları üzerine kurulmuşlardır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT- Commonwealth of Independent States-CIS) ve AB arasındaki ilişkilerin akdi(sözleşmeye ait) temeli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları iken Akdeniz'deki komşu ülkeler için Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları'dır (Euro-Med Association Agreements). Bu noktada belirtmek gerekir ki Tablo incelendiğinde Bağımsız Devletler Topluluğu komşu ülkeleriyle olan akdi bağlantıların Akdeniz'deki komşu ülkelerle olan bağlantılardan daha eski olduğuna dair doğan izlenim yanıltıcıdır zira Akdenizli komşular ile olan ikili akdi ilişkiler Akdeniz Bölgesi için oluşturulmuş birbirini izleyen

çeşitli politikalar formunda 1970’li yıllara kadar uzanmaktadır. 2000’li yılların Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları Akdeniz ülkelerinin birleştirilmesi ve eski ve karışık ilişkilerin 1995’te başlayan Barselona Süreci (Barcelona Process)⁸ ile düzenlenmesi için geliştirilmiş en yeni araçlardır.

Tablo 2: Eylem Planları’nın Mevcut Durumu

Ülke	Eylem Planı’nın Durumu
Cezayir	Henüz tamamlanmadı
Ermenistan	Yürürlükte
Azerbaycan	Yürürlükte
Beyaz Rusya	Henüz tamamlanmadı
Mısır	Yürürlükte
Gürcistan	Yürürlükte
İsrail	Yürürlükte
Ürdün	Yürürlükte
Lübnan	Yürürlükte
Libya	Henüz tamamlanmadı
Moldova	Yürürlükte
Fas	Yürürlükte
Filistin	Yürürlükte
Suriye	Henüz tamamlanmadı
Tunus	Yürürlükte
Ukrayna	Yürürlükte

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur

AKP-ENP Eylem Planı kısa ve uzun vadeli öncelikler bağlamında politik ve ekonomik reformlardan oluşan bir gündem tanımlamaktadır. Eylem Planı’nın bazı ilk tasarımları AB’ye katılımlarından önce Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanan ortaklık anlaşmalarından doğrudan esinlenerek oluşturulmuştur. Bununla birlikte, ortaklık anlaşmalarının aksine Eylem Planları yasal belgeler değildir. Hatta Avrupa Birliği’ne tam

üyelik kriterleri olarak bilinen Kopenhag Kriterleri'ne ilişkin bazı yorumlarda mevcuttur. Ayrıca, Avrupa Komisyonu AKP-ENP ülkelerini gözlemler ve tam üyeliğe aday ülkelerde olduğu gibi AKP-ENP'nin uygulanmasına ilişkin yıllık İlerleme Raporları hazırlamaktadır. Görüşmeler 2004 yılının ilk aylarında başlamış olsa da tüm Eylem Planları henüz uygulanmamıştır. Planların uygulanmasına ilişkin mevcut durum Tablo 2'de görülmektedir.

AKP-ENP Eylem Planları Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ortaklık anlaşmalarına benzeyen ve politik reformlar üzerinde yoğunlaşan çok sayıda öncelik belirlemektedir. Bu öncelikler, temel olarak, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü⁹ garanti altına alarak kurumların istikrar ve etkinliğini güçlendirmeye yoğunlaşmaktadır. AKP-ENP'nin bir şartlılık bileşeni içerdiği açıkça ortadadır. Bu özellik AKP-ENP üyeliğini AB tam üyelik sürecine benzer kılmaktadır.

AKP-ENP, ortaklarının yönetim kapasitesini geliştirmeyi ve demokratik reformları teşvik etmeyi amaçlayarak mal ve ürünleri için daha büyük bir pazarı ve artan oranlarda finansal desteği garanti altına almaktadır¹⁰. Mart 2003 tarihli Daha Geniş Avrupa üzerine İletişim Belgesi (The Communication on the Wider Europe of March 2003) ekonomik entegrasyon karşılığında (*quid pro quo*) "ortak değerleri ve politik, ekonomik ve kurumsal reformların etkin uygulamasını ortaya koyan somut süreç karşılığında... AKP-ENP ülkelerine... Avrupa İç Pazarı'nda bir şans ve 4 özgürlüğü – malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı"¹¹ – teşvik etmek için daha ileri düzeyde entegrasyon önerilmesi" gerektiğini ifade etmiştir. Ne var ki, ilk tasarlarda olmasına rağmen, kişilerin serbest dolaşımı maddesine yapılan göndermenin AB belgelerinden kaldırıldığı ve vize anlaşmalarıyla ilgili göndermelerle değiştirildiği hatırlatılmalıdır¹².

3. AKP-ENP Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Ticaret İlişkileri

Türkiye, tam üyelik adaylığı nedeniyle AKP-ENP üye ülkesi değildir. Buna rağmen Gümrük Birliği şartları nedeniyle AKP-ENP'nin dış ticaret düzenlemelerini kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Avrupa Komisyonu Türkiye Ortaklık Konseyi 1/95¹³ Numaralı Kararı'nın 12. maddesine göre Türkiye, hükümleri uygulamak ve AB'nin AB üyesi olmayan ülkelere uyguladığı ticari politikalara oldukça benzer önlemler uygulamak zorundadır. Bu nedenle AB'nin AKP-ENP ülkelerine kademeli olarak

uyguladığı dış ticaret araçlarını kabul etmek Türkiye için bir öncelik olmalıdır.

3.1 İlişkilerin Sözleşmeye Bağlı Düzenlemelerin Temeli

Türkiye, AKP-ENP'nin başlatılmasından uzun zaman önce AKP-ENP üyelerinin pek çoğuyla sözleşmeye bağlı ilişkilere sahiptir. AKP-ENP'nin Akdeniz Bölgesi üleriyle Türkiye'nin tarihi ilişkileri 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır.

Zira bu dönemlerde AB'nin yürüttüğü ve başarısızlıkla sonuçlanan pek çok Akdeniz politikasına Türkiye Akdenizli bir ortak gibi dahil edilmiştir. Türkiye, aynı zamanda, 1995 yılında başlatılan AB'nin Akdeniz Bölgesi ülkelerine karşı geliştirdiği nihai çalışmanın da ortaklarından biri olmuştur.. Avrupa Akdeniz Ortaklığı veya en yaygın biçimiyle Barselona Süreci olarak bilinen bu girişim öncekilerine nazaran daha kapsamlı ve tutarlı bir politikaadır. AB gibi Türkiye de tüm eski-anlaşmaları Barselona Süreci dahilindeki serbest ticaret anlaşmalarıyla değiştirmeye çalışmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT- Commonwealth of Independent States-CIS) AKP-ENP ülkeleriyle ilişkilerinin akdi temelinin Akdeniz AKP-ENP ülkeleriyle olan temelden daha eskiye dayandığı şeklinde bir izlenim edinilmektedir. Fakat bu da yanıltıcı bir izlenimdir çünkü Türkiye, tüm Akdeniz ülkeleriyle birlikte, Barselona Süreci'nin selefi olan Avrupa Birliği Akdeniz programlarının da katılımcısı olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Akdeniz AKP-ENP ülkeleriyle olan ticaret ilişkilerinin ekonomik bütünleşme anlamında daha kapsamlı ve derin olduğu fark edilmelidir, çünkü bu ilişkiler taraflar arasında serbest ticaret bölgeleri oluşturmayı amaçlamaktadır. Öte yandan, AKP-ENP ülkeleriyle olan ticaret ilişkileri, çoğunlukla, serbest ticaret bölgesi benzeri veya herhangi bir ekonomik bütünleşme öngörmeyen Ticaret ve İşbirliği Anlaşmalarına bağlıdır. Bununla birlikte, Türkiye Gürcistan ve Ukrayna ile serbest ticaret anlaşması görüşmelerine başlamıştır. Gürcistan ve Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşması 2008 yılında yürürlüğe girmiştir ve Ukrayna ile olan görüşmelerin kısa sürede sonuçlanması beklenmektedir.

Tablo 3: AKP-ENP Ülkeleri ve Türkiye arasındaki İlişkilerin Akdi Temeli

Ülke	Anlaşma ve Tarih
Cezayir	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmelerinin başlatılması için girişimlerde bulunulmuştur
Ermenistan	Ülkeler arasında bir Diyalog oluşturulması için girişimlerde bulunulmuştur
Azerbaycan	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Kasım 1992'den bu yana yürürlüktedir; Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması Nisan 2004'te imzalanmıştır
Beyaz Rusya	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Aralık 1993'ten bu yana yürürlüktedir
Mısır	Serbest Ticaret Anlaşması Mart 2007'den bu yana yürürlüktedir
Gürcistan	Serbest Ticaret Anlaşması Kasım 2008'den bu yana yürürlüktedir
İsrail	Serbest Ticaret Anlaşması Mayıs 1997'den bu yana yürürlüktedir
Ürdün	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir
Lübnan	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir
Libya	Bir serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasına ilişkin görüşmelerin Eylül 2009'da sonlanması beklenmektedir
Moldovya	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Şubat 1994'ten bu yana yürürlüktedir
Fas	Serbest Ticaret Anlaşması Ocak 2006'dan bu yana yürürlüktedir
Filistin	Geçici Serbest Ticaret Anlaşması Haziran 2005'ten bu yana yürürlüktedir
Suriye	İşbirliği Anlaşması Ocak 2007'den bu yana yürürlüktedir*
Tunus	İşbirliği Anlaşması Temmuz 2005'ten bu yana yürürlüktedir*
Ukrayna	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir

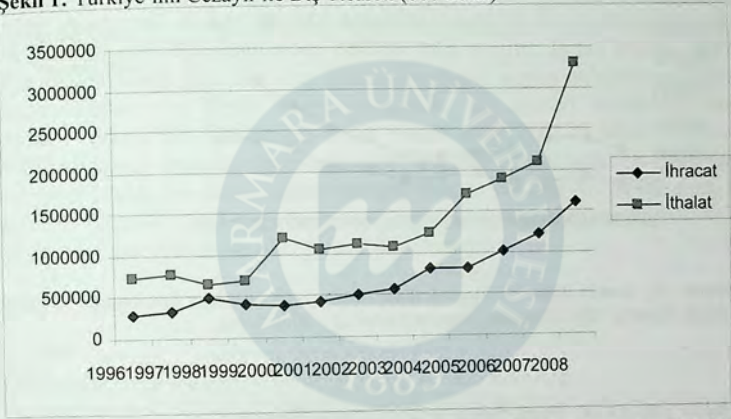
* İşbirliği Anlaşmaları taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını amaçlar.
Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur

3.2 Bir Bakışta Dış Ticaret İlişkileri

Yukarıda dış ticaret ilişkileri bölümünde özetlenen akdi ilişkilere bağlı ilişkilerin değerlendirilmesi için taraflar arasındaki ticaretin hacmi ve eğilimleri bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle olan dış ilişkileri 1995'ten başlayarak incelenmektedir; böylece mevcut akdi bağlantıları dikkate alarak AKP'nin Türkiye'nin ticari perspektifi üzerinden değerlendirilmesi sağlanacaktır. Değerlendirmelerin 1995 yılından başlatılmasının 2 temel sebebi vardır. Birincisi, 1995 yılı Türkiye'nin AB Gümrük Birliği'nin 'son aşamasına' girmesi öncesindeki

son yıldır. İkinci olarak, 1995, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında Türkiye'nin serbest ticaret bölgesi gereksinimlerinin bir muhatabı olarak katılacağı 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan Barselona Süreci'nin başlatıldığı yıldır.

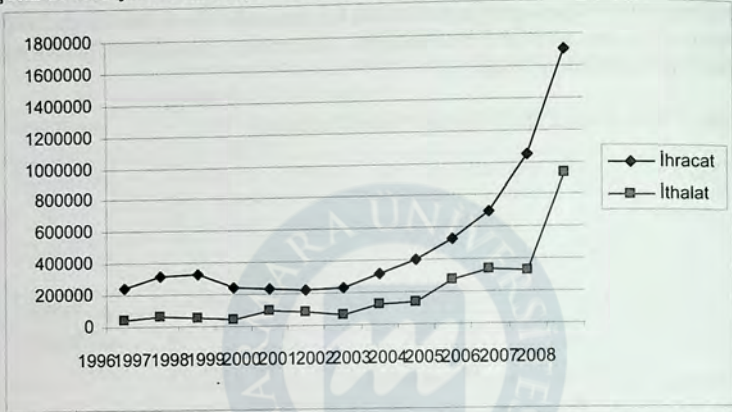
Şekil 1: Türkiye'nin Cezayir ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

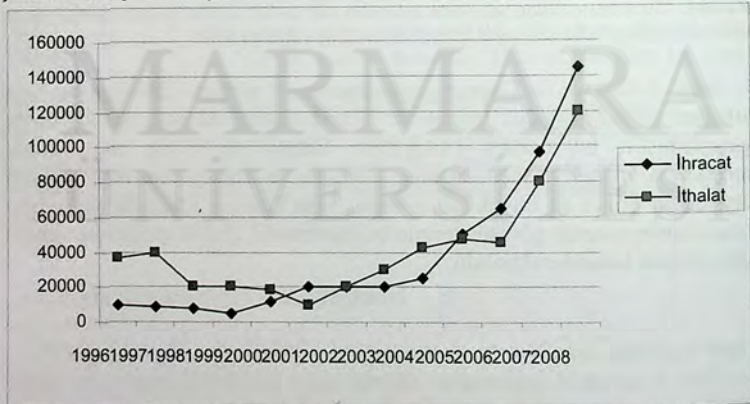
Şekil 1 Türkiye ile Cezayir arasındaki ticaret açığının 2004'ten bu yana arttığını göstermektedir. İthalat ve ihracat arasındaki açık 2008 yılında genişlemiştir; bu durum Türkiye'nin Cezayir'den ihraç ettiği enerji miktarının artmasıyla açıklanabilir. Türkiye ile Türkiye'nin AKP üyeleri arasındaki ikinci en büyük ticari ortağı olan Cezayir arasında bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmelerinin başlatılmasına ilişkin girişimler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 2: Türkiye'nin Azerbaycan ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Şekil 3: Türkiye'nin Beyaz Rusya ile Dış Ticareti (000 dolar)

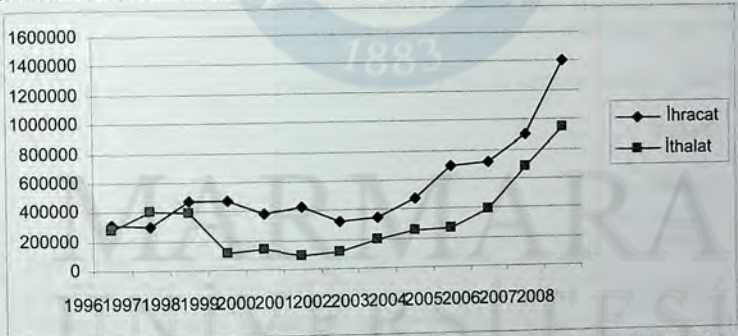
Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Azerbaycan ile aramızdaki ticaretin hacmi ve Türkiye'nin ticaret fazlası 2003 yılından bu yana artmasına rağmen Azerbaycan Türkiye'nin dördüncü

büyük ticaret ortağıdır. Ticaret ilişkilerinin akdi temeline ilişkin olarak, Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Kasım 1992’de yürürlüğe girmiş ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri zenginleştirmek için uzun-vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması Nisan 2004’te imzalanmıştır.

Türkiye ile Beyaz Rusya arasındaki dış ticarete ilişkin 2 nokta göze çarpmaktadır. İlk olarak, iki ülke arasındaki ticaretin hacmi 2003 yılından bu yana artmasına rağmen ticari ilişkiler hala zayıftır. İkinci olarak, Şekil 3’te de görüleceği gibi ithalat ve ihracat arasındaki açığın dalgalanmasından dolayı Türkiye ve Beyaz Rusya arasındaki dış ticareti değerlendirmek güçtür. Türkiye’nin 2001 yılına kadar ticaret açığı, 2001’de ticaret fazlası, 2002’de ticaret dengesi, sonrasında 2005’e kadar ticaret açığı ve 2005’ten bu yana küçük bir farkla ticaret fazlası vardır. Türkiye ve Beyaz Rusya arasında Aralık 1993’ten bu yana bir Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nın yürürlükte olduğu unutulmamalıdır.

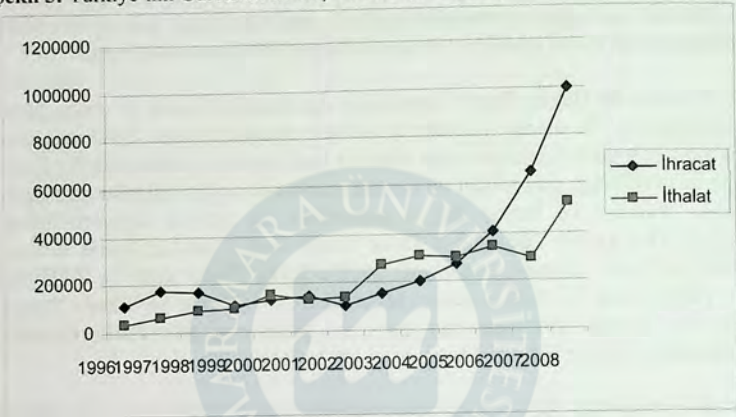
Şekil 4: Türkiye’nin Mısır ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

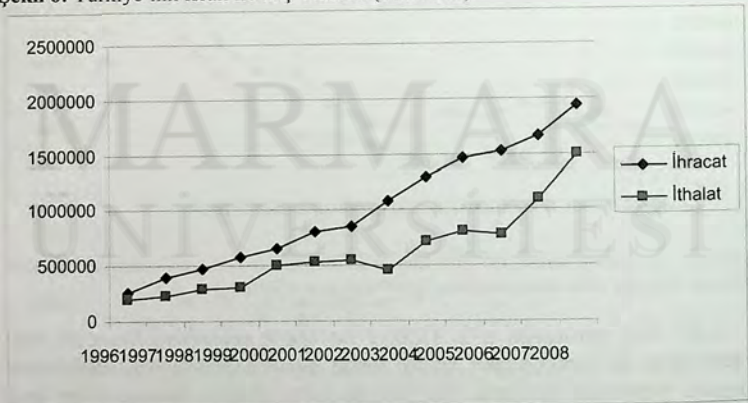
Şekil 4’te görüldüğü gibi Türkiye ve Mısır arasındaki ticaretin hem hacmi hem de yapısı ticaret fazlası veren Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine oldukça benzerdir. İhracatta 2003’ten bu yana görülen dikkate değer artış gözden kaçırılmamalıdır. Her iki ülkenin de Akdeniz Bölgesi ülkesi olmaları ve önceki tüm Akdeniz politikaları ve programlarına dahil olmaları nedeniyle Türkiye ve Mısır 1970’li yıllardan bu yana Akdeniz ortaklarıdır. İki ülke, Barcelona Süreci ile başlatılan bir serbest ticaret anlaşmasını Mart 2007’de sonuçlandırmıştır.

Şekil 5: Türkiye'nin Gürcistan ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Şekil 6: Türkiye'nin İsrail ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

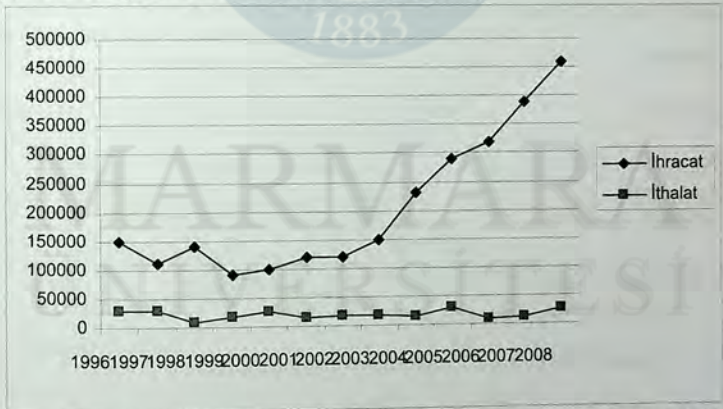
Türkiye ve Gürcistan arasındaki ticaret ilişkilerine bakıldığında ihracatta 2003 yılından bu yana görülen ciddi artış dikkat çekicidir. Türkiye 2006 yılında bu yana artan bir ticaret fazlasına sahiptir. Türkiye'nin BDT AKP-

ENP ülkeleriyle arasında olan tek serbest ticaret anlaşmasının Gürcistan ile olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 6, Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacminin diğer AKP ülkelerine nazaran hayli yüksek olduğunu göstermektedir. İsrail, Ukrayna ve Cezayir'in ardından Türkiye'nin AKP ülkeleri arasındaki üçüncü en büyük ortağıdır. Ayrıca Türkiye 1996'dan bu yana ticaret fazlasına sahiptir. Bir kez daha hatırlatmak gerekirse, AB tarafından bir Akdeniz ülkesi olarak değerlendirilen İsrail ve Türkiye arasında 1997'den bu yana bir serbest ticaret anlaşması vardır.

Şekil 7'de Ürdün'e yapılan ihracat ve Ürdün'den yapılan ithalat arasındaki büyük fark görülmektedir. Bu ülke ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler 2003'ten bu yana Türkiye lehine büyük artış göstermiştir. Ürdün Barselona Süreci'ndeki bir Akdeniz AKP ülkesi olsa da Türkiye ile Ürdün arasındaki serbest ticaret anlaşması henüz tamamlanmamıştır.

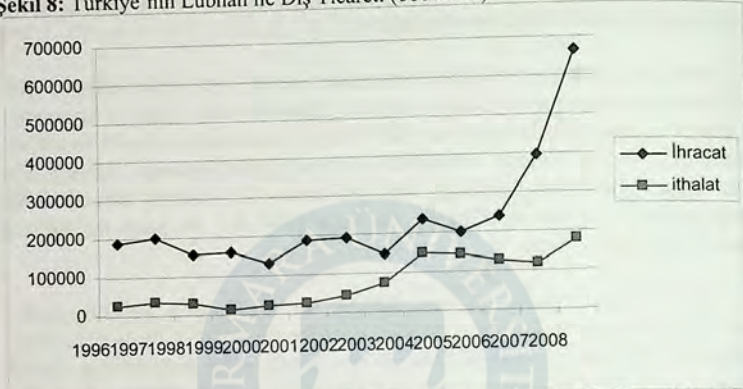
Şekil 7: Türkiye'nin Ürdün ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

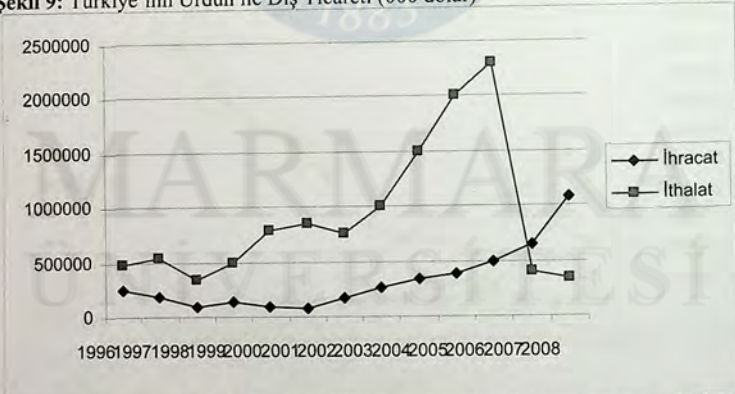
Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı her zaman ithalatından daha yüksek olmuştur ancak aradaki açık ihracattaki önemli artışa bağlı olarak 2004 yılından bu yana ciddi düzeyde genişlemiştir. Ürdün gibi Türkiye ve Lübnan arasında bir serbest ticaret anlaşması oluşturulmasına ilişkin görüşmeler de henüz sonlandırılmamıştır.

Şekil 8: Türkiye'nin Lübnan ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Şekil 9: Türkiye'nin Ürdün ile Dış Ticareti (000 dolar)

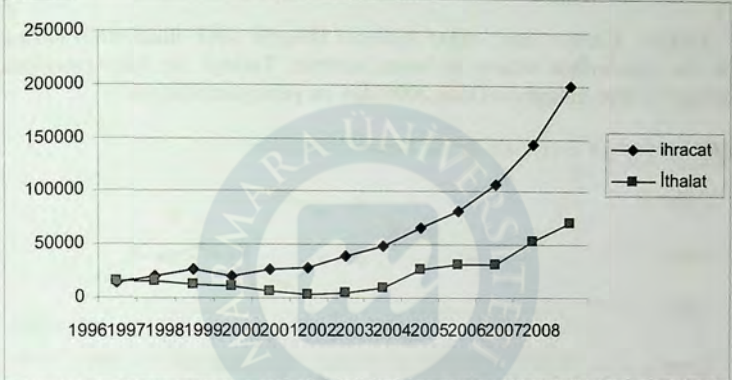

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

İyi bilindiği üzere Libya Türkiye'nin ham petrol ihracatının başta gelen ortaklarından biridir. 2006'dan sonra Libya'dan yapılan ithalatta görülen önemli düşüş Türkiye'nin ham petrol tedarikçilerini çeşitlendirme ve İran'dan sonra Rusya Federasyonu'na öncelik verme kararının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple Türkiye 2006'dan bu yana Libya ile ilişkilerinde bir ticaret fazlası yaşamaktadır. Ayrıca, Türkiye ve Libya

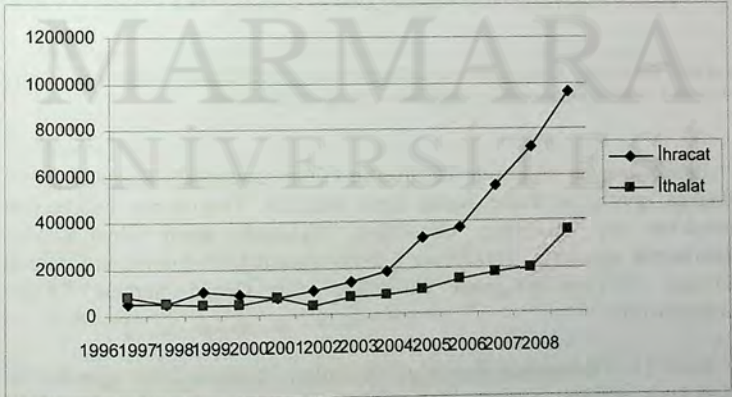
arasındaki bir serbest ticaret anlaşmasına ilişkin müzakereleri devam etmektedir.

Şekil 10: Türkiye'nin Moldova ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Şekil 11: Türkiye'nin Fas ile Dış Ticareti (000 dolar)

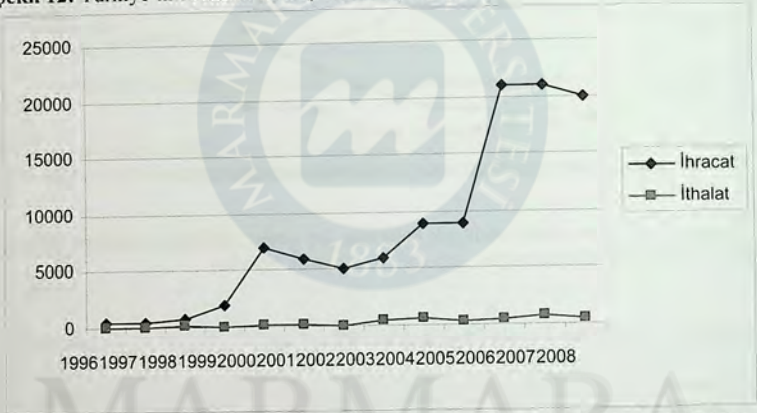

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Diğer AKP-ENP ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin Moldova ile ticareti oldukça düşüktür. Türkiye 2005'ten bu yana fark edilir derecede artan bir ticaret hacmine sahiptir. Ticari ilişkilerin akdi temeli 1994 yılından bu yana yürürlükte olan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'dır.

Türkiye, Cezayir hariç diğer Akdeniz Bölgesi AKP ülkelerinin aksine Fas ile ilişkilerinde ticaret fazlasına sahiptir. Türkiye ve Fas arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması Ocak 2006'dan bu yana yürürlüktedir.

Şekil 12: Türkiye'nin Filistin ile Dış Ticareti (000 dolar)

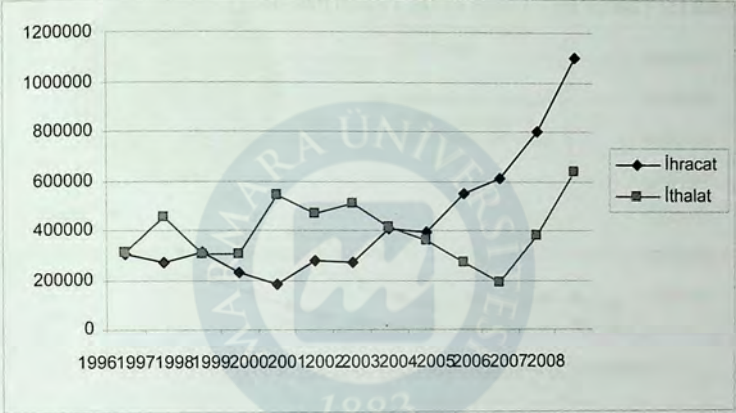
Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Politik konular nedeniyle Türkiye ve Filistin arasındaki ticaret ilişkileri oldukça zayıftır ve ticaret hacmi hayli düşüktür. Türkiye'nin Filistin'den neredeyse hiç ithalatının olmadığını söylemek abartı olmayacaktır. Hatırlatmak gerekirse, Türkiye ve Filistin arasındaki ilişkilerin akdi temeli Haziran 2005'ten bu yana yürürlükte olan Geçici Serbest Ticaret Anlaşması'dır.

Şekil 13, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının özellikle 2004 yılından bu yana hızla arttığını göstermektedir. Türkiye'nin ihracatının 2004 ve 2008 yılları arasında neredeyse iki katına çıkmış olduğunu görmek son derece dikkat çekicidir. Ancak öte yandan 2006'dan bu yana ithalatta görülen yükselme de göz önünde bulundurulmalıdır. Taraflar arasında bir serbest

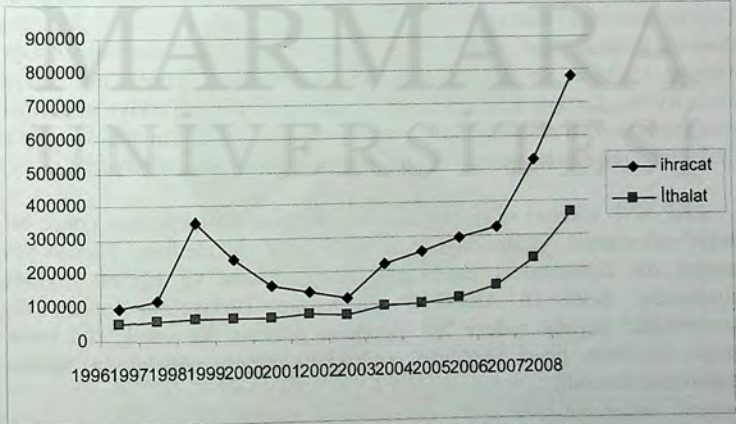
ticaret bölgesinin oluşturulmasını amaçlayan Ortaklık Anlaşması 2007 yılından bu yana yürürlüktedir.

Şekil 13: Türkiye'nin Suriye ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

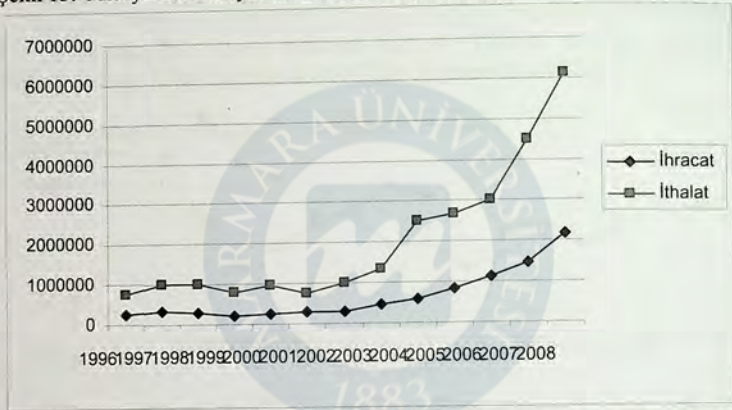
Şekil 14: Türkiye'nin Tunus ile Dış Ticareti (000 dolar)

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Ticaret hacmi çok yüksek olmasa da, Türkiye Tunus ile ilişkilerinde ticaret fazlasına sahiptir. Ülkeler arasında 2005 yılından bu yana serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan bir Ortaklık Anlaşması vardır.

Şekil 15: Türkiye'nin Ukrayna ile Dış Ticareti (000 dolar)

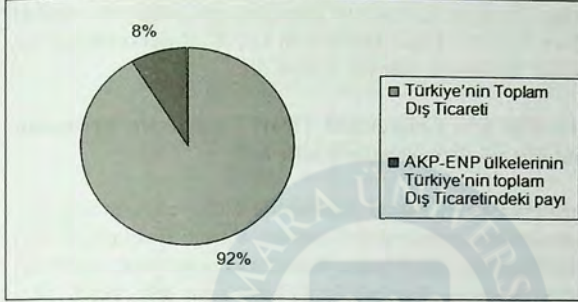

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Ukrayna, AKP ülkeleri içinde Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Taraflar arasındaki ticaret hacmi 2008 yılında yaklaşık 8,5 milyar dolardır. Bununla birlikte temel olarak yüksek miktarda enerji ithalatından dolayı Türkiye Ukrayna ile ticaretinde ticaret açığı verir. Ukrayna'nın Rusya Federasyonu, Cezayir ve Orta Doğu ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin temel enerji tedarikçileri arasında olduğu hatırlanmalıdır. İlişkilerin akdi temeliyle ilgili olarak ülkeler bir serbest ticaret anlaşması üzerinde görüşüyorlar.

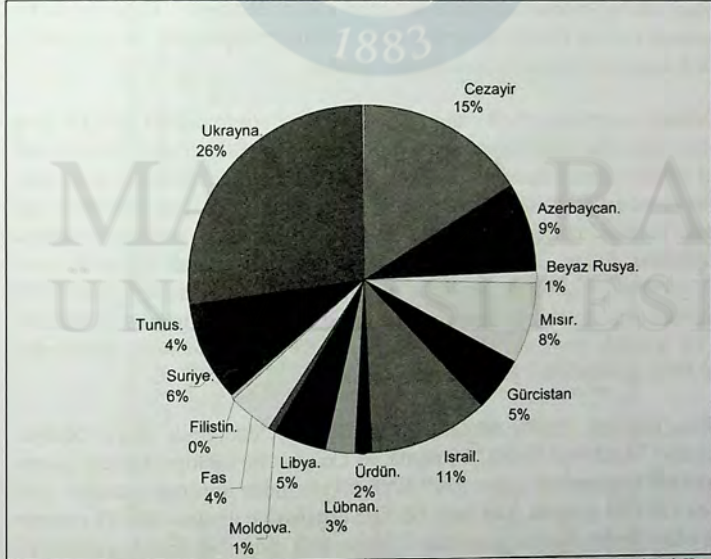
AKP-ENP ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkilerinin doğru bir değerlendirmesini yapabilmek için AKP-ENP ülkelerinin Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı, ikili ticaret hacmi ve eğilimi dikkate alınmalıdır. Şekil 16 AKP-ENP ülkelerinin Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payının sadece %8 olduğunu gösterir. Ne var ki, bu kadar düşük bir oran ticari ilişkilerin gelecekte artması olasılığıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Şekil 16: AKP-ENP Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretindeki Payı (%), 2008

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Şekil 17: Türkiye'nin AKP-ENP Ülkeleriyle Toplam Ticaretinde Her Bir AKP-ENP Ülkesinin Payı (%), 2008

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Her bir AKP-ENP ülkesi ve Türkiye arasındaki ikili ticarete bakıldığında Şekil 17'de de görüldüğü gibi, Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleri arasındaki en büyük ticaret ortakları Ukrayna, Cezayir ve İsrail'dir. Bu ülkelerin oranları sırasıyla %26, %15 ve %11'dir. Diğer taraftan en küçük ticaret ortakları her biri %1 paya sahip olan Moldova ve Beyaz Rusya'dır.

4. AKP-ENP Türkiye için Gelecekteki Ticari Faaliyetler Açısından Büyük bir Fırsat Olarak Değerlendirilebilir mi?

İlişkilerin akdi temelini ve AKP-ENP ülkeleriyle Türkiye arasındaki ikili ticaret ilişkilerini inceledikten sonra yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artış oranı, yıllık kişi başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla artış oranı, mal ve hizmet ithalat ve ihracatının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki payı gibi temel bazı göstergeler kullanarak AKP-ENP ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaretin gelecekte gelişme olasılığını tahmin etmek amacıyla kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Ülkelerin temel iktisadi göstergeleri üzerinde bir etkisi olabilecek tüm değişkenler ve AKP ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticari ilişkileri etkileyebilecek değişkenler sabit kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonucu ileriki çalışmalar için bir temel oluşturacak ve daha derin ampirik araştırmaların zeminini hazırlayacaktır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi tüm AKP-ENP ülkelerinin pozitif GSYİH artış oranları gelecekte olabilecek ticari gelişmelerin pozitif göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, İsrail, Libya ve Lübnan gibi bazı ülkeler dışındaki ülkelerin hane halkı satın alma gücü çok düşüktür; bu durum, Türkiye'nin ihracatını kısa vadede artırmamasının zorluğunu ortaya koymaktadır. Fakat GSYİH yıllık büyüme değerleri artarak ülkelerin satın alma gücündeki gelişim ve hızlı eğilime işaret etmektedir. AKP-ENP ülkelerinin dışa açıklığını temsil ettiği düşünülen mal ve hizmet ithalatının GSYİH içindeki payı ele alındığında tüm AKP-ENP ülkelerini dahil eden genel bir değerlendirme yapmak zor olacaktır.

Buna rağmen, veriler dikkatli bir şekilde incelendiğinde Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Cezayir'in Türkiye'nin dış ticaret perspektifi bağlamında diğer AKP-ENP ülkelerinden ayrıldığı görülür. Çok yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahip olan Beyaz Rusya gelecekte Türkiye için ciddi bir ticaret potansiyeli oluşturabilir. Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle ticaretinde Beyaz Rusya'nın payı 2008'de sadece %1'dir. Bu nedenle Beyaz Rusya ile ticareti yakın tarihte artırmak Türkiye'nin önceliklerinden biri olmalıdır. Ne var ki Aralık 1993'ten bu yana yürürlükte olan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği

Tablo 4: AKP-ENP Ülkelerinin ve Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

AKP ülkeleri	GSYİH artışı (yıllık %)				Kişi başı GSYİH (sabit 2000 ABD \$)				Kişi başı GSYİH artışı (yıllık %)				Mal ve Hizmet İthalatı (GSYİH'nin yüzdesi)			
	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007
Cezayir	4	2	5	3	1662	1796	2117	2157	2	1	4	2	29	21	24	23
Ermenistan	7	6	14	14	461	620	1127	1457	9	7	14	14	62	51	43	39
Azerbaycan	-12	11	26	25	488	655	1183	1951	-13	10	25	24	42	38	53	30
Beyaz Rusya	-10	6	9	8	920	1273	1871	2243	-10	6	10	8	54	72	59	68
Mısır	5	5	4	7	1278	1501	1630	1800	3	3	3	5	28	23	33	35
Gürcistan	3	2	10	12	458	648	973	1218	5	3	11	13	42	40	52	58
İsrail	7	9	5	5	17574	19666	19850	21234	4	6	3	4	37	38	43	45
Ürdün	6	4	7	6	1723	1764	2109	2248	3	2	5	3	73	68	94	99
Lübnan	7	1	1	2	4272	4459	5119	5111	4	0	0	1	62	37	43	50
Libya	n.a*	1	6	7	n.a.	6453	6828	7375	n.a.	-1	4	5	22	15	n.a.	n.a.
Moldova	-1	2	8	3	331	311	468	515	-1	3	9	4	58	75	92	98
Fas	-7	2	3	3	1161	1301	1566	1693	-8	0	2	2	34	33	38	45
Suriye	6	3	5	7	1181	1170	1257	1339	3	0	2	4	38	29	40	41
Tunus	2	5	4	6	1651	2033	2407	2652	1	4	3	5	49	48	50	57
Ukrayna	-12	6	3	8	670	636	960	1123	-12	7	3	8	50	57	51	51

Kaynak: Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır¹⁴.

* Mevcut Değil (n.a.)

Anlaşması ile bu amacı gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdır. Tarafların en kısa zamanda bir serbest ticaret anlaşması imzalaması uygun bir alternatif olabilir.

Gürcistan, Ürdün, Moldova ve Tunus, Beyaz Rusya ile benzer ekonomik özelliklere sahiptir. Bu ülkeler yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahiptir. Dolayısıyla gelecekte yüksek ticaret potansiyeli beklemek mantıklıdır. Türkiye'nin AKP ülkeleriyle toplam ticaretinde 2008 yılında %5'lik paya sahip olan Gürcistan ve Türkiye arasında 2006 yılından bu yana yürürlükte olan Serbest Ticaret Anlaşması iki ülke arasındaki ticaretin artmasını kolaylaştırabilir. Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle toplam ticareti içinde Ürdün ve Moldova'nın sahip olduğu payın küçüklüğü düşünüldüğünde serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin görüşmelerin sonuçlandırılması öncelikler arasındadır. 2005 yılından bu yana Türkiye ve Tunus arasında, taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını amaçlayan bir Ortaklık Anlaşması vardır.

Farklılıkları nedeniyle Ukrayna ve Cezayir'in özel olarak değerlendirilmesi gerekebilir. Yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahip olan Ukrayna gelecekte Türkiye için oldukça önemli bir ticaret partneri olma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, Ukrayna ile ticari ilişkilerinde Türkiye'nin ticaret açığı vermesi ve Ukrayna'nın Türk dış ticaretindeki yüksek payı bu ülkenin Türkiye'nin gelecekteki dış ticareti açısından önemini ortaya koyar. Dolayısıyla, taraflar arasında bir serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasına ilişkin süregelen görüşmeler ticaret ilişkilerini güçlendirmek açısından uygun bir araç olabilir. Öte yandan, %15'lik payıyla AKP-ENP ülkeleri arasında Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı olan Cezayir Türkiye ile ticaretinde ticaret fazlası verir. Bu durum, taraflar arasında bir serbest ticaret anlaşmasının önemini artırır ve bu yönde yoğun girişimler gerektirir.

Sonnottlar:

* Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

¹ Karen A. Smith, "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", *International Affairs*, Vol. 81, No. 4, 2005, [s. 757], s: 757-773.

² William Wallace, Looking after the Neighbourhood: Responsibilities for the EU-25", Groupement D'Études et de Recherches, *Notre Europe, Policy Papers*, No. 4, 2003, [s. 4].

³ European Commission, Wider Europe Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM (2003) 104 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf Erişim tarihi 11.09.2009.

⁴ European Council, Brussels European Council Presidency Conclusions, 2003 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/77679.pdf Erişim tarihi 11.09.2009.

⁵ Günter Verheugen, "Address given by Günter Verheugen on the European Neighbourhood Policy, Bratislava", *Prime Ministerial Conference of the Vilnius and Visegrad Democracies*, 19.03.2004, <http://www.ena.lu/> Erişim tarihi 10.09.2009.

⁶ Romano Prodi, *Agence Europe*, 14.12.2002.

⁷ Susanne Milcher ve Ben Slay, "The Economics of the European Neighbourhood Policy: An Initial Assessment", *Center for Social and Economic Research, Studies and Analysis*, No. 291, Warsaw, 2005, March 7.

⁸ Barselona Süreci AB tarafından Kasım 1995'te Barselona'da başlatılan Avrupa Akdeniz Ortaklığı'nın yaygın olarak kullanılan ismidir ve Avrupa politik ve ekonomik istikrarını Orta Doğu dahil olmak üzere Akdeniz Bölgesi'ne genişletmek yönündeki ilk gerçek girişim olarak değerlendirilebilir. Temel amaç, bir bütünleşme süreci aracılığıyla ekonomik kalkınma ve refah ile demokrasi ve barış bölgesi oluşturmaktır. Anahtar hedef 2010 yılı itibarıyla bir serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır, ancak bu ulaşılamaz bir tarihtir.

⁹ Judith Kelley, "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, No. 1, 2006, [s. 32, 33], s: 29-55.

¹⁰ Dimitar Bechev ve Kalypso Nicolaidis, "Whither the European Neighbourhood Policy? Scenarios for a Special Relationship", *European View*, Vol. 7, 2008, [s. 24], s: 23-31.

¹¹ European Commission, [s. 4].

¹² Gwendolyn Sasse, "The European Neighbourhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 2, 2008, [s. 301], s: 295-316.

¹³ Decision No 1/95 of the EC – Turkey Association Council on Implementing the Final Phase of the Customs Union, <http://www.ena.lu/> Erişim tarihi: 29.09.2009.

¹⁴ World Bank, World Development Indicators (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı), <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> Erişim: 29.09.2009.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ